

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 133**

Archeologische begeleiding in de tuin achter Gouw 7

C.P. Schrickx

Met een bijdrage van W. Stellingwerf

**Archeologische begeleiding in de tuin achter
Gouw 7**

C.P. Schrickx
Met een bijdrage van W. Stellingwerf

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 133

Titel	Archeologische begeleiding in de tuin achter Gouw 7
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) Bijdrage van: W. Stellingwerf (junior-materiaalspecialist)
Redactie	M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	C.P. Schrickx E. van Paridon (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (veldmedewerker/metaaldetectie, Archeologie West-Friesland)
Determinatie	Keramik: W. Stellingwerf (junior-materiaalspecialist, Archeologie West-Friesland) Metaal: C.P. Schrickx Overig: C.P. Schrickx
Fotografie objecten	F. Schinning (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
GIS/kaartmateriaal	C.P. Schrickx

© Archeologie West-Friesland 2019

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

Project/locatie	Gouw 7, Hoorn, Gemeente Hoorn
Projectnummer	475
Landelijk registratienummer	4611202100
Centrale coördinaten	x: 132.761 y: 517.178
Datum rapportage	25 juni 2019
Datum veldonderzoek	11-13 juni 2018
Bevoegde overheid	Gemeente Hoorn
Archeologisch deskundige	M.H. Bartels
Beheer en plaats projectdocumentatie	Depot gemeente Hoorn
Opdrachtgever	Dhr. R. Habes
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en ARCHISnummers	Niet van toepassing
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

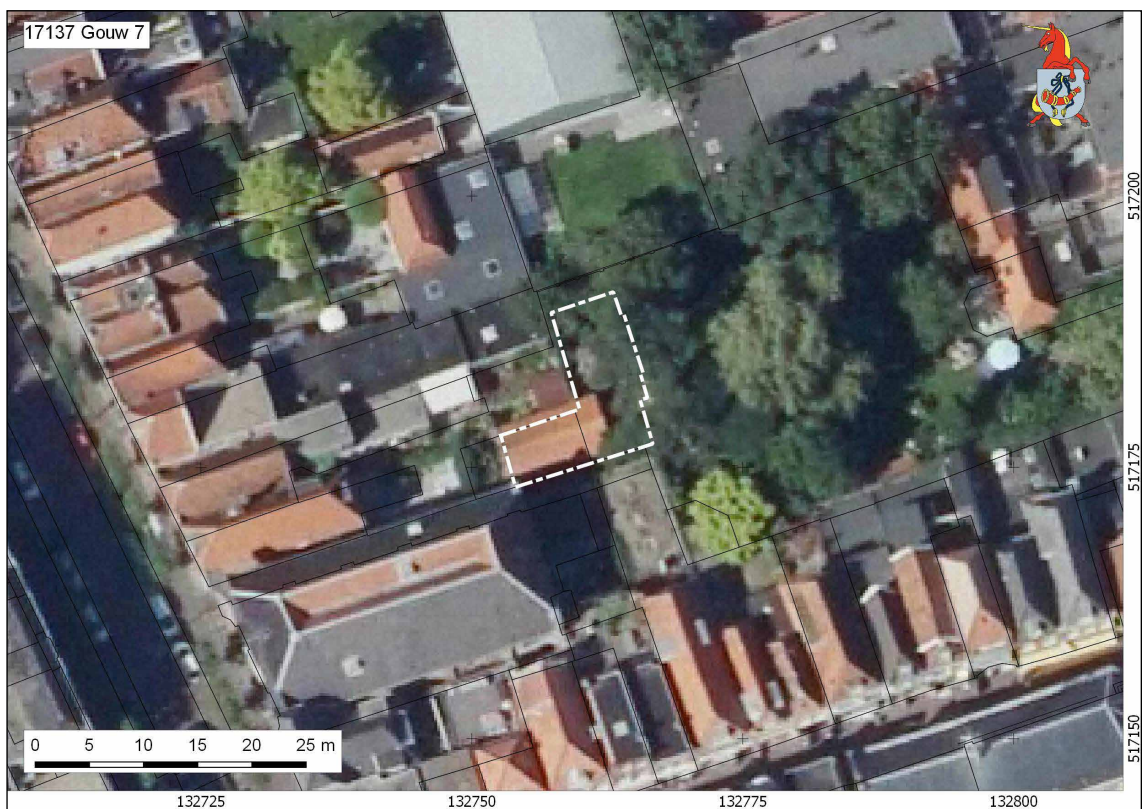

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
2. De onderzoekslocatie (C.P. Schrickx)	9
2.1 Historische gegevens	9
2.2 Schuilkerken	12
2.3 Het onderzoeksgebied	14
2.4 Archeologische gegevens	16
3. Doel en methode van het onderzoek (C.P. Schrickx)	19
3.1 Onderzoeksopdracht	19
3.2 Methode	19
4. Resultaten	21
4.1 De aangetroffen sporen (C.P. Schrickx)	21
4.2 Keramiek (W. Stellingwerf)	25
4.3 Bouwkeramiek (C.P. Schrickx)	33
4.4 Glazen voorwerpen (C.P. Schrickx)	36
4.5 Metalen voorwerpen (C.P. Schrickx)	37
7. Beantwoording onderzoeksvragen (C.P. Schrickx)	43
Literatuur	45

Afb. 1. De ligging van de onderzoekslocatie (rode stip) binnen de gemeente Hoorn.

Afb. 2. De locatie van het plangebied in de tuin achter Gouw 7 op een luchtfoto (witte stippellijn, bron: PDOK).

1. Inleiding

Deze archeologische notitie heeft betrekking op de archeologische begeleiding van de aanleg van de bouwput ten behoeve van de nieuwbouw aan de westzijde van de tuin van Gouw 7. De nieuwbouw heeft een L-vormige plattegrond en een oppervlakte van circa 100 m². Het gebouw is uitgevoerd met een betonvloer met vorstranden tot een maximale diepte van 70 cm onder maaiveld.

De eerste plannen tot nieuwbouw dateren reeds uit 2008. Op 22 maart 2010 is geadviseerd tot een archeologische begeleiding omdat aangegeven is dat de bouwput maximaal 40 cm diep zou worden en dit een geringe verstoring van de archeologische waarden zou betekenen. Daarna zijn de plannen stil komen te liggen. In 2017 is een nieuwe bouwaanvraag ingediend. Op 19 juli 2017 is een nieuw archeologisch advies in een Archeologische Quicksan opgesteld.¹ Hierin is vastgesteld dat het plangebied een hoge archeologische waarde heeft en dat het bouwplan een verstoring van deze waarden veroorzaakt. In het bouwplan werd uitgegaan van ontgraven van de volledige bouwput tot 70 cm onder maaiveld. Geadviseerd is daarom tot een archeologische opgraving. Het bouwplan is vervolgens aangepast tot een ontgravingsdiepte van 30 cm onder maaiveld en ter plekke van de vorstranden tot 70 cm onder maaiveld. Dit bouwplan betekent een geringe verstoring van de archeologische waarden en het advies is aangepast tot een archeologische begeleiding onder protocol opgraven tijdens de aanleg van de bouwput inclusief vorstranden. Dit werk is op 3 werkdagen ingeschat omdat gebruik gemaakt moest worden van een mini-graafmachine die door de Tempelsteeg en via de tuindeur aangevoerd moest worden. De archeologische begeleiding is uitgevoerd op 11, 12 en 13 juni 2018 en is uitgevoerd door veldmedewerkers A. Weel en E. van Paridon onder aansturing van senior-archeoloog C.P. Schrickx. Tijdens de begeleiding is één vlaktekening gemaakt.

1 Van Leeuwen en Bartels 2017.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Historische gegevens

Het gebied tussen de Gouw, Nieuwsteeg, Ramen en Gedempte Turfhaven ligt binnen de oudste omgrachting van de stad. Volgens de kroniekschrijver Velius (eerste druk 1604) zou deze in 1424 zijn aangelegd. De bewoning aan de Gouw heeft zich vermoedelijk in de loop van de 14de eeuw en met name in de eerste helft van de 15de eeuw ontwikkeld. De oudste historische gegevens ten aanzien van bewoning in dit gebied gaan niet verder terug dan begin 15de eeuw. In het schotboek (soort belastingregister) van omstreeks 1430 worden bewoners aan de westkant van de Gouw genoemd.

De Gouw wordt voor het eerst vermeld in een acte uit 1384. Het betreft een verkoop van een erf gelegen "binnen der vryhede van hoerne inden ghoeu".² Dat de Gouw niet eerder vermeld wordt, wil niet zeggen dat de naam niet eerder bestond. Aktes uit de 14de eeuw zijn schaars in Hoorn. De Gouw is juist een van de oudste topografische namen van Hoorn. Veelal wordt verondersteld dat de straat de Gouw genoemd is naar een water met de naam Gouw dat door deze straat stroomde. Dit is gebaseerd op de kroniek van Velius. Hij schrijft dat Hoorn is ontstaan aan een veenriviertje de Gouw of Tocht. Merkwaardig is dat in geen enkele bron van vóór Velius' tijd dit water de Gouw wordt genoemd. De naam Gouw werd in de 14de en 15de eeuw wel gebruikt voor het gebied aan weerszijden van de huidige straten Gouw en Nieuwstraat. Jan de Bruin wijst erop dat de oorspronkelijke betekenis van het woord Gouw niet zozeer een water is, alswel een dorpsweg.³ De Bruin oppert dat aan deze dorpsweg misschien

Afb. 3. Stadsplattegrond van Van Deventer uit ca 1560 (collectie NHA). De zwarte cirkel geeft ongeveer de ligging van de onderzoekslocatie aan.

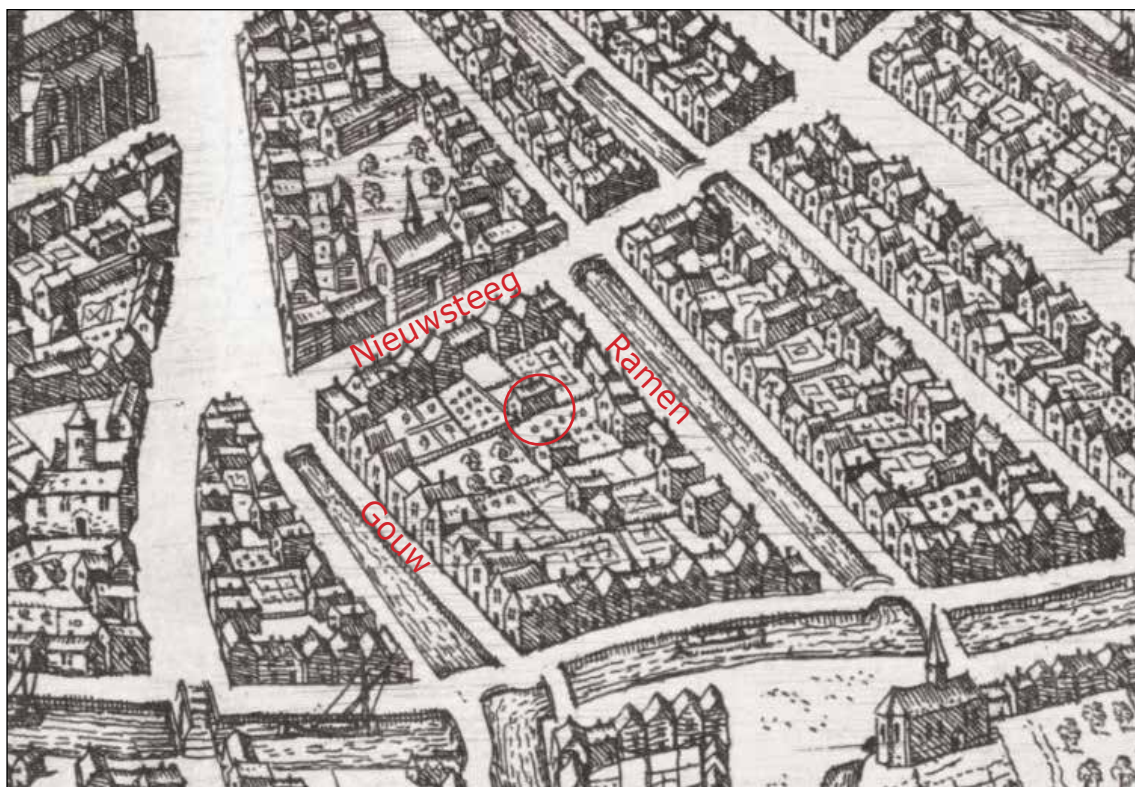
2 OAH inv.nr. 783 (reg.nr. 41)

3 De Bruin 2007

wel de oudste huizen van Hoorn stonden. Archeologisch wordt deze hypothese vooralsnog niet ondersteund. De oudste huizen zijn opgegraven aan de kop van het Grote Noord en het West. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat nog nauwelijks opgravingen hebben plaatsgevonden op terreinen aan de Gouw, Nieuwstraat, Kerkplein of Kerkstraat.

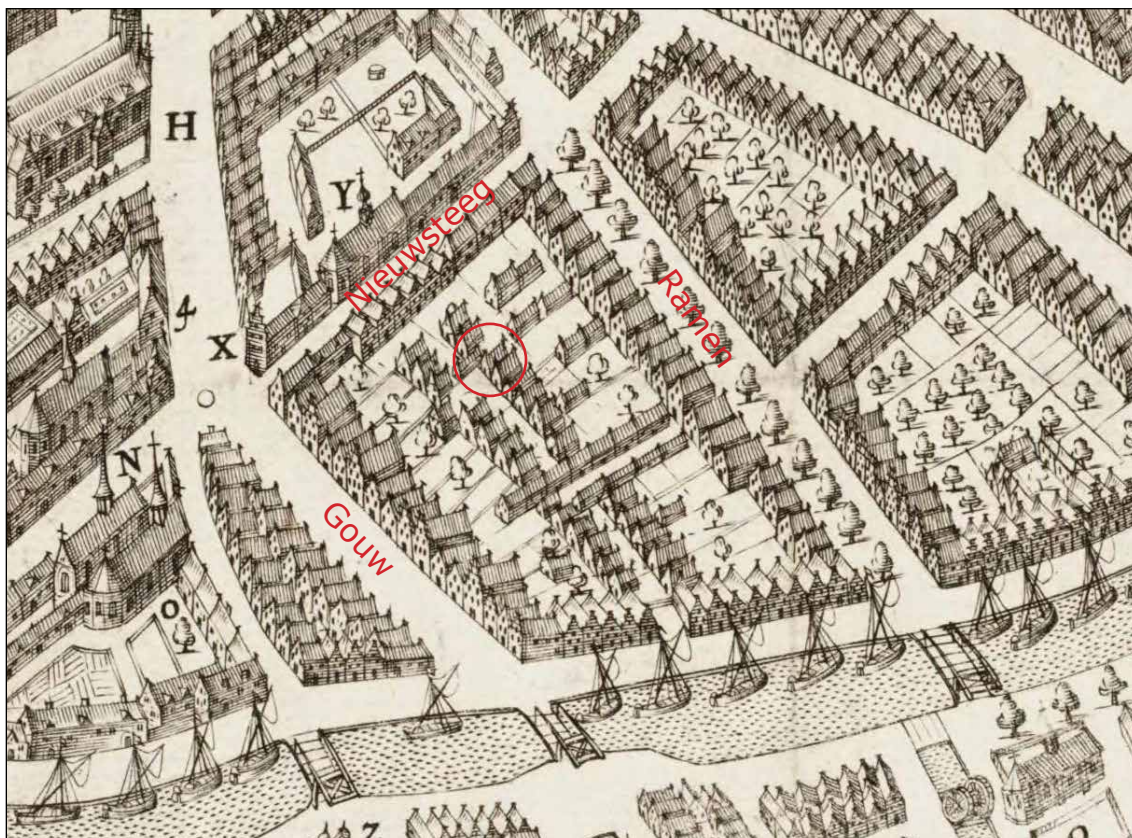
De Ramen is genoemd naar de ramen die daar stonden ten behoeve van de lakennijverheid. Het was aanvankelijk niet een straat, maar een omsloten terrein waar doorheen een water stroomde. Dit is goed op een aantal oude stadsplattegronden te zien.

Op de oudste kaart van Hoorn van Van Deventer uit circa 1560 is te zien dat de Gouw, Nieuwsteeg en Gedempte Turfhaven (Wortelvesten) volledig zijn bebouwd (afb. 3). Het tussenliggende gebied wordt als open terrein weergegeven. Door de Gouw, Gedempte Turfhaven en Ramen stroomt nog water. Op de volgende kaart uit ongeveer 1582, uitgegeven door Guicciardini, is de situatie drastisch veranderd (afb. 4). De Ramen (nog steeds een open water) is bebouwd geraakt. Op de erven achter de bebouwing aan de straten staan enkele huisjes weergegeven. Op de kaart uit 1596 van Paulus Utenwael is de situatie weinig veranderd ten opzichte van de kaart van Guicciardini. Het voornaamste verschil is dat het water van de Gouw is overwelfd. Volgens Velius is dit in 1584 gebeurd.

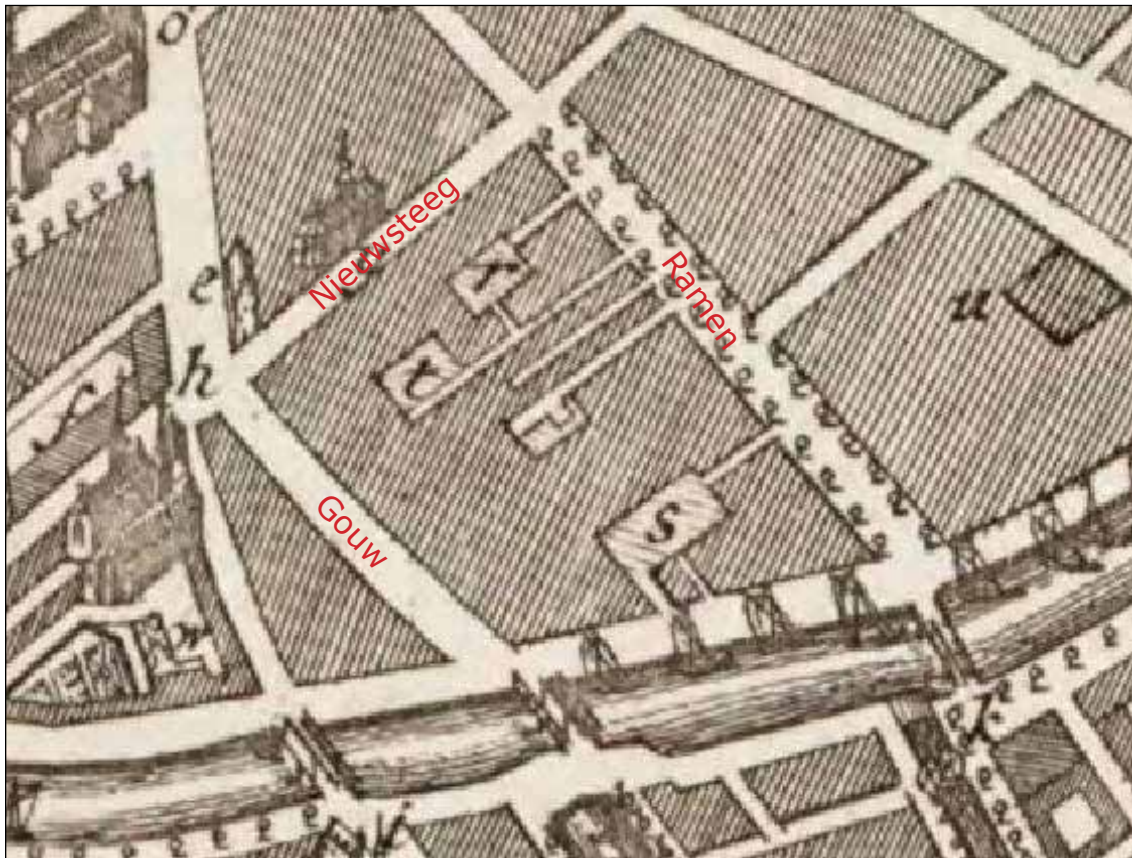

Afb. 4. Stadsplattegrond van Guicciardini uit 1582. De rode cirkel geeft ongeveer de ligging van de onderzoekslocatie aan.

De kaart van Velius uit 1615 is de eerste kaart waarop de huizen nauwkeurig zijn weergegeven (afb. 5). De Ramen is inmiddels gedempt en beplant met bomen. Velius meldt dat dit in 1596 heeft plaatsgevonden. Stonden op de kaarten van Guicciardini en Utenwael nog maar enkele gebouwtjes weergegeven binnen het tussenliggende gebied, nu zijn het er bijna vijftig. Deze waren te bereiken vanaf de Wortelvesten via een straatje dat in de 18de eeuw het Arminiaanse Glop genoemd werd. Op de kadasterkaart van 1823 heet dit straatje eenvoudig het Glop. De overige gebouwen waren via stegen vanaf de Ramen te bereiken. Uit de oriëntatie van de gebouwen valt af te leiden dat er minimaal vijf stegen zijn geweest. In het verpondingskohier

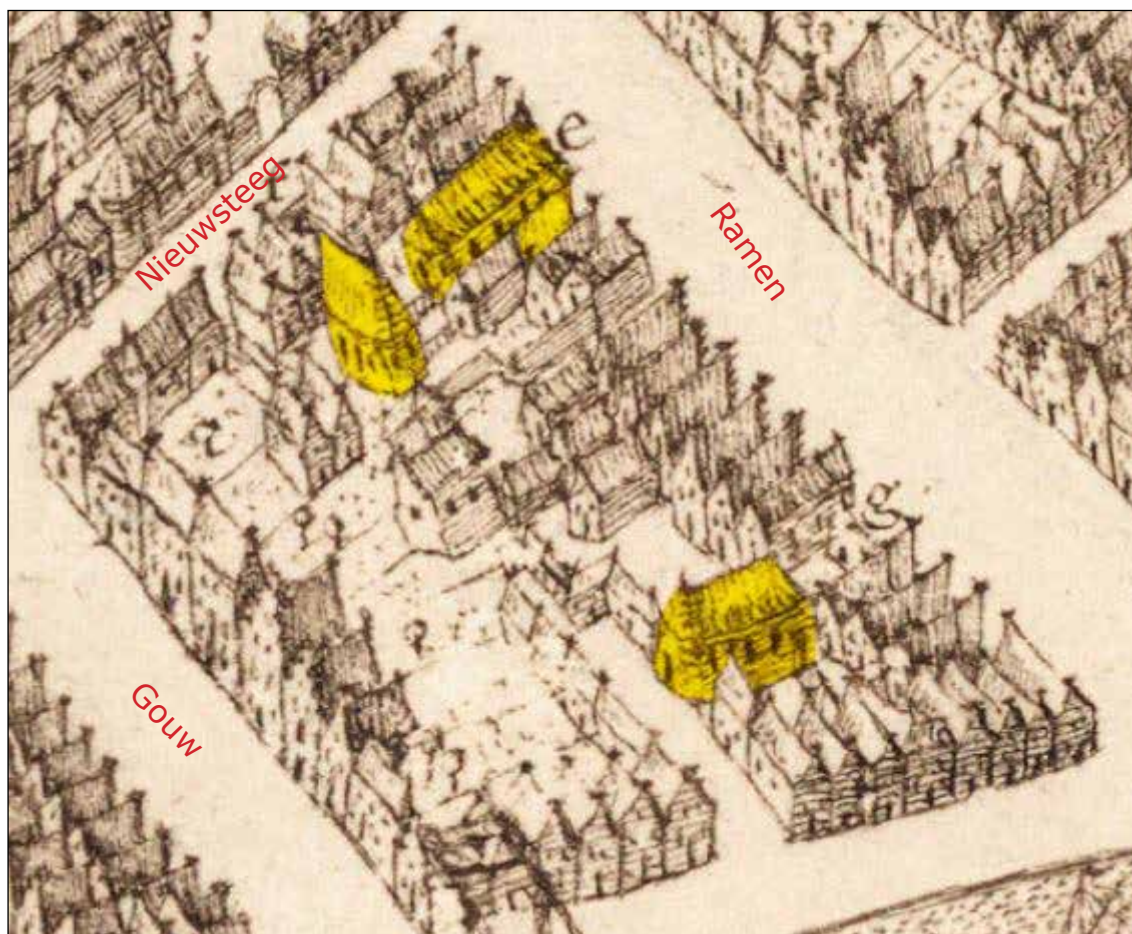
Afb. 5. Stadsplattegrond van Velius uit 1615. De rode cirkel geeft ongeveer de ligging van de onderzoekslocatie aan.

Afb. 6. Stadsplattegrond van Tirion uit 1743, waarop de schuilkerken zijn weergegeven (r = Lutherse Kerk, t = Doopsgezinde kerk).

van 1733 wordt een van deze stegen bij naam genoemd: de Pauws-poort. Vermoedelijk is dit de steeg die tegenwoordig het Arminiaanse Glop wordt genoemd. Op de kaart van Blaeu, uitgegeven in 1649, is weinig veranderd ten opzichte van de kaart van Velius (niet afgebeeld). Deze kaart is dan ook grotendeels op de kaart van Velius gebaseerd.

Helaas ontbreken uit de periode na 1649 tot 1823 nauwkeurige kaarten. Uit 1743 dateert een kaart van Tirion waarop alleen de belangrijke gebouwen staan weergegeven (afb. 6). Op deze kaart is een opvallend kenmerk van het onderzoeksgebied te zien, namelijk de aanwezigheid van drie schuilkerken: de Lutherse Kerk, de Doopsgezinde Kerk en de Remonstrantse Kerk. Uit 1794 dateert een kaart van Doesjan (afb. 7). Ook deze kaart blinkt niet uit in nauwkeurigheid, maar geeft wel de drie (schuil)kerken weer. Aan de Ramen staat de Lutherse Kerk, daarachter de Mennonieten Kerk (=Doopsgezinde Kerk) en aan het Arminiaanse Glop (het glop uitkomend op de Wortelvesten) de Remonstrantse Kerk.

Afb. 7. Stadsplattegrond van Doesjan uit 1794. In geel zijn de drie schuilkerken weergegeven: de Mennonieten Kerk, de Lutherse Kerk en de Remonstrantse Kerk.

2.2 Schuilkerken

Ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden was de enige officiële kerk de calvinistische Gereformeerde Kerk. Andere religieuze gezindten zagen zich genooddaakt bijeen te komen in schuilkerken. Dit waren gebouwen die van de buitenkant niet als kerk te herkennen waren. Vaak stonden ze wat achteraf. Ze werden van overheidswege getolereerd en konden zich geleidelijk meer naar buiten toe profileren. In Hoorn waren diverse schuilkerken. We bespreken hier alleen de gemeenschappen die in het gebied tussen de Ramen, Nieuwsteeg, Gouw en Gedempte Turfhaven hun godsdienst uitoefenden.

Remonstranten (Arminianen)

De Remonstranten noemden zich aanvankelijk Arminianen, genoemd naar Jacobus Arminius (1560-1609). Arminius was een fel tegenstander van de leer van predestinatie, zoals die aangehangen werd door de calvinisten (de officiële godsdienst). In 1610 formuleerden een aantal predikanten de vijf artikelen van de remonstranten. Vanaf dat moment werden de Arminianen geleidelijk de Remonstranten genoemd. Het bestaan van het Arminiaanse Glop toont aan dat begin 17de eeuw al een Remonstrantse schuilkerk aanwezig moet zijn geweest. Renckens lokaliseert de Arminiaanse schuilkerk achter de huizen ergens halverwege de Ramen op basis van de kaart van Tirion uit 1743.⁴ Dit is waarschijnlijk niet juist. Op de kaart van Tirion staan de Remonstranten aan het Arminiaanse Glop (het glop aan de Wortelvesten) weergegeven en op die locatie hebben ze vanaf het begin gezeten. Uit het verpondingsregister van 1733 blijkt dat ze één huis en negen woningen bezitten. Deze woningen zijn vermoedelijk de op de kaart van Velius en de kaart van Blaeu weergegeven rij huizen waarnaar het Arminiaanse Glop leidt.

Collegianten ('Rijnsburgers')

De Collegianten vormden een vrijzinnige stroming binnen het protestantisme, die ontstond tijdens de Remonstrantse twisten in de eerste helft van de 17de eeuw. Vanaf wanneer zij in Hoorn een eigen gemeenschap hadden is niet bekend. De oudste vermelding is te vinden in het verpondingsregister van 1733. Ze blijken twee huizen te bezitten in de steeg die toen de Pauws-poort werd genoemd. Dit is het huidige Arminiaanse Glop aan de Ramen. Op de kaart van Tirion uit 1743 staat een terrein weergegeven (het terrein waar Renckens de Arminianen lokaliseert) zonder verklaring erbij. Vermoedelijk hielden zij daar hun bijeenkomsten. Eind 18de eeuw bestonden ze nog altijd als afzonderlijke gemeente. Uiterdijk haalt een aantekening aan van diaken Klaas Messchaert (geb. 1777, diaken 1806-1852) die een aardig beeld geeft van de bijeenkomsten: "In mijn vroege jeugd, toen hier nog zes leeraren waren, zoogenaamde liefde predikers uit de broeders, kooplieden en mensen van bedrijf, hield men in de wintermaanden, inzonderheid des zondagsmorgens, daartoe opzettelijke openlijke oefeningen, onder toezicht der leeraren. De eene spreker was opgedragen van vooraf bepaalde teksten de verklaring, de andere, de toepassing, te geven, bij afwisseling, terwijl tusschenbeide liederen van Camphuizen gezonden werden. De woensdagsavonds werd er in het collegie of in de vergadering der collegianten, gepredikt in de Ramen, thans eene diaconieschool voor meisjes."⁵ Eind 18de eeuw zijn de collegianten opgegaan in de remonstranten en doopsgezinden (veel collegianten waren al lid van een van beide kerkgenootschappen).

Lutheranen

In 1631 namen de Lutherse een eigen gebouw in gebruik als kerk. Dit was waarschijnlijk één van de gebouwen die op de kaarten van Velius en Blaeu staan weergegeven achter de huizen waar nu de Lutherse Kerk staat. De schuilkerk had "twee gaanderijen ('hangkamers'), oplopende bakenrijen, een kerkekamer en verscheidene woningen". In het verpondingskohier van 1733 staat de 'Luytersen Tempel' vermeld. Daarnaast blijken de Lutherse nog drie huizen en zes huisjes te bezitten. Op de kaart van Tirion uit 1743 is de locatie van de Lutherse Kerk weergegeven. In 1763 werd het gebouw afgebroken, evenals enkele gebouwen aan de Ramen. Er werd een nieuw gebouw aan de Ramen neergezet dat in 1769 in gebruik werd genomen. Dit

4 Renckens 1978

5 Uiterdijk 1913-1915 (heruitgave 1996) noot 2, 11

gebouw is te zien op de kaart van Doesjan uit 1794. De Lutherse Kerk staat er nog steeds en wordt nog altijd als zodanig gebruikt. De steeg naast de kerk heet de Tempelsteeg.

Doopsgezinden (Mennonieten)

De Mennonieten of Mennisten zijn genoemd naar Menno Simonsz. (1496-1561) die de grondlegger van de doopsgezinden was. De geschiedenis van de doopsgezinden in Hoorn is er één van onenigheid, afsplitsing en hereniging. In totaal zouden er in Hoorn in de 18de eeuw wel dertien doopsgezinde kerkgenootschappen geweest zijn.⁶ Uiterdijk noemt in een van zijn artikelen acht van deze gemeenschappen.⁷ De voornaamste waren de Waterlandse en de Friese gemeente, genoemd naar de herkomst van de eerste doopsgezinden die de gemeentes in Hoorn begonnen. Vanaf 1723 waren dit de enige twee doopsgezinde gemeenten in Hoorn. De Friese gemeente was meer behoudend in de leer. Zij kwamen bijeen in een gebouw tussen de Peperstraat en het Gerritsland. In een huis achter de Ramen zat de Waterlandse gemeente. De Mennonieten waren hier al in 1618 gevestigd, wat blijkt uit een transportakte uit dat jaar. In het verpondingskohier van 1733 wordt hun gebouw de 'Waterlants Tempel' genoemd. Het aantal leden van de verschillende gemeenten nam gedurende de 17de en met name de 18de eeuw gestaag af. Eind 17de eeuw zouden er in totaal ongeveer 400 doopsgezinden in Hoorn geweest zijn. In 1747 waren dat er nog maar 212.⁸ In dat jaar werden de Friese en de Waterlandse gemeente na de nodige strubbelingen samengevoegd tot één gemeente. Het kerkgebouw waarvan de ingang aan de Nieuwsteeg lag, bleef in gebruik tot 1800. Om financiële redenen zagen de doopsgezinden zich genoodzaakt het gebouw te laten slopen. De locatie staat weergegeven op de kaart van Tirion uit 1743. Het gebouw was waarschijnlijk zowel via een steeg vanuit de Ramen als een steeg vanuit de Nieuwsteeg te bereiken.

2.3 Het onderzoeksgebied

Op de kadastrale minuutkaart uit 1823 valt het plangebied in drie afzonderlijke delen uiteen (afb. 8). Aan de noordkant stond een gebouw dat bij een huis aan de Gouw hoorde (B401). Ten zuiden hiervan stond een tweede gebouw, behorend bij een huis aan de Ramen (B433). Daar weer ten zuiden van lag een onbebouwd erf met een klein gebouwtje (B431). In de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel uit 1832 staan de eigenaars. Het huis aan de Ramen (B433) was in bezit van de weduwe van Lucas Rooseboom. Zij verkocht dit in kadastraal dienstjaar 1835 aan Johannes Vollenga. Rond 1842 werd het gebouw op het achtererf gesloopt (B1329) en als tuin bij het pand aan de Gouw gevoegd.

Op de kadastrale minuutkaart uit 1893 is te zien dat één groot perceel tot stand is gekomen en dat de diverse kleine gebouwen op het binnenterrein zijn verdwenen (afb. 9).

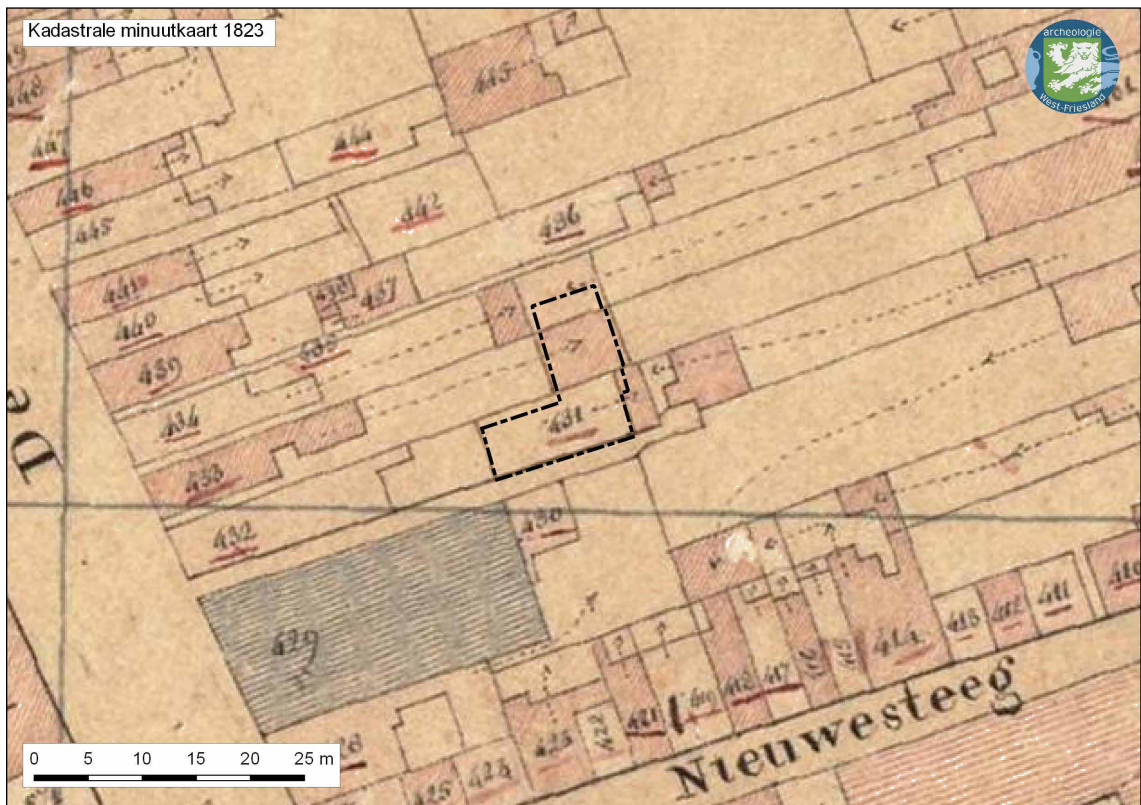
De geschiedenis van Gouw 7 is beschreven in een tweetal artikelen in het Kwartaalblad van de Vereniging Oud Hoorn in 1999. In 2011 is door M. Brandjes een bouwhistorisch rapport opgesteld, waarin ook wordt ingegaan op de bewonersgeschiedenis.

De bouw- en bewoningsgeschiedenis van het pand is in het kader van dit rapport niet bestudeerd. Interessant zijn vooral de transportakten uit 1618, 1625 en 1753 (privé-archief dhr Habes), waarvan transcripties beschikbaar zijn (J. van der Lee).

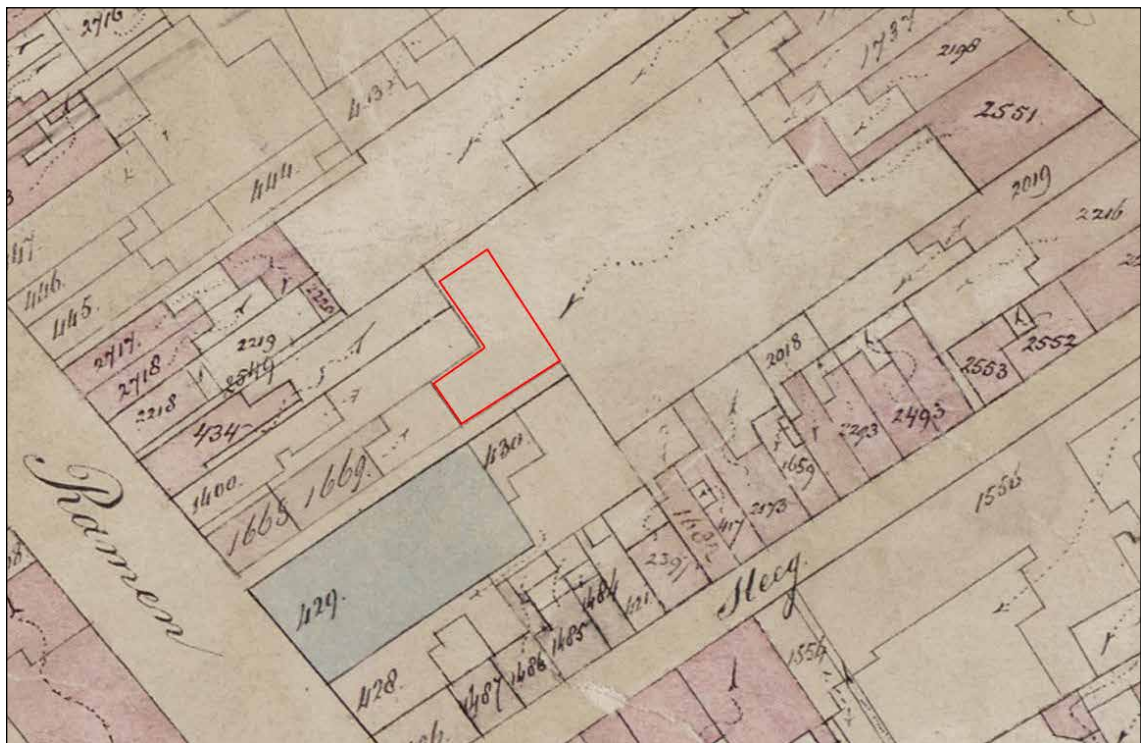
6 Uiterdijk 1913-1915 (heruitgave 1996), 4

7 Ibidem 4

8 Ibidem 13

Afb. 8. Kadastrale minuutkaart uit 1823. De zwarte stippellijn geeft het plangebied weer.

Afb. 9. Kadastrale minuutkaart uit 1893. De rode contour geeft het plangebied weer.

2.4 Archeologische gegevens

In 1979 is door de toen opgerichte archeologische werkgroep handmatig een sleuf in de tuin gegraven, onder leiding van de toenmalig stadsarcheologe T.Y. van de Walle-van der Woude. Hierbij zijn diverse sporen aangetroffen, waaronder muren en een vloertje van gele bakstenen. Daarnaast zijn vondsten uit de 16de-18de eeuw gedaan, onder andere scherven majolica, Italiaans tinglazuuraardewerk en slibaardewerk. Een opvallende vondst is een kom van goudluster majolica uit Spanje uit de 16de eeuw (afb. 10). Documentatie (dagrapporten, tekeningen, foto's) en vondsten bevinden zich in het archeologisch depot van de Gemeente Hoorn. Het onderzoek is niet uitgewerkt.

Afb. 10. Boven- en onderzijde van een kom van goudluster majolica uit Spanje, gevonden in 1979 in de tuin van Gouw 7 (collectie Archeologie Hoorn).

Door dhr Habes zijn verder in de tuin een wandtegel met eenhoorn en veel proenen gevonden. De vondst van proenen is interessant omdat het plangebied niet ver verwijderd ligt van de locatie waar tussen 1615 en circa 1650 een plateelbakkerij heeft gestaan. De vraag is hoe dit afval hier in de tuin terecht is gekomen.

In 2006 is een opgraving uitgevoerd op het toen onbebouwde erf achter Gouw 13-17.⁹ Hierbij is op het diepste niveau een kavelsloot gevonden, die is gedempt in de eerste helft van de 15de eeuw. In dit stadsdeel lagen kennelijk in de late middeleeuwen nog afwateringssloten. In de tweede helft van de 16de eeuw is een gebouw neergezet.

Afb. 11. Wandtegel van majolica met eenhoorn, 1600-1650, gevonden bij de opgraving achter Gouw 13-17 in 2006.

9 Schrickx 2009.

De opgraving heeft enkele bijzondere vondsten opgeleverd, zoals een wandtegels met eenhoorn uit 1600-1650 (afb. 11) en een plooischtel van Franse faience uit 1625-1650. Helaas bleek een beerput behorend bij het huis aan de Gouw reeds leeggehaald door particuliere gravers.

Tot slot zijn de vondsten uit de tuin van Ramen 8 interessant om te vermelden (afb. 12). Deze tuin grenst aan het plangebied en mogelijk maakte een deel van het plangebied ooit deel uit van het perceel van Ramen 8. Door de bewoners zijn bij werkzaamheden in de tuin scherven uit de periode 1575-1625 gevonden. Bijzonder om te vermelden zijn een geglazuurde kan van steengoed uit Siegburg met appliques met het Parisoordeel, een bord van Werra-aardewerk en diverse voorwerpen van roodbakkend en witbakkend aardewerk.

Vorige pagina

Afb. 12. Een aantal van de opgegraven voorwerpen uit de tuin van Ramen 8.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden de vragen weergegeven.

1. Wanneer zijn voor het eerst gebouwen binnen het plangebied neergezet?
 - 1.1 Wat was de aard van deze bebouwing?
 - 1.2 Gaat het om woonhuizen of hadden de gebouwen een andere functie?
 - 1.3 Welke informatie geven de aangetroffen resten over de constructie en indeling?
 - 1.4 Wanneer zijn de huizen afgebroken?
2. Kunnen sporen en/of vondsten in verband worden gebracht met een schuilkerk?
3. Wat zegt het aangetroffen afval over de bewoners van dit gebied in de verschillende perioden?

3.2 Methode

Bij het ontgraven voor de aanleg van de bouwput, inclusief vorstranden, is meegekeken. De onderkant van de bouwput is beschouwd als het archeologische vlak. Hierin zichtbare sporen zijn schoongemaakt, gefotografeerd en analoog getekend op schaal 1:20.

Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn intensief met een metaaldetector afgezocht.

Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas (het 'Deventer-systeem'). Het doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen te vergelijken.

Afb. 13. De archeologische begeleiding van de aanleg van de bouwput in de tuin van Gouw 7. Op de achtergrond de Lutherse Kerk.

tuin Gouw 7

8

6

S 08 spoornummer

muur

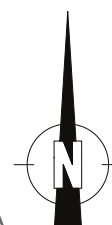
vloer

kelder

plattegrond 1823

contour bouwput

Tempelsteeg

0 1 2 3 4 5 m

Sporenkaart

Gemeente Hoorn, Gouw 7

Project 475

Archis-nummer 4611202100

Schaal 1:100 (A4)

© Archeologie West-Friesland 2019

4. Resultaten

Het archeologisch onderzoek heeft sporen opgeleverd van enkele kleine gebouwen die hier in de 17de en 18de eeuw hebben gestaan. Het vondstmateriaal dateert hoofdzakelijk uit de 18de en 19de eeuw en is waarschijnlijk afkomstig van de bewoners van het pand aan de Gouw.

4.1 De aangetroffen sporen

(C. Schrickx)

4.1.1 Bodemopbouw

De bovenste 30 cm laat zich omschrijven als humusrijke tuingrond. Hieronder is over het hele terrein een pakket geel zand van 25 tot 50 cm dik aangetroffen (afb. 15).

Afb. 15. Bodemopbouw

4.1.2 Gebouw 1

Muur S5

Deze muur in NZ-richting is over een lengte van 2,20 meter aangetroffen (afb. 16). Aan de zuidkant was de muur verstoord door de moderne tuinmuur langs de Tempelsteeg. Aan de noordkant eindigde de muur in een rommelig stuk metselwerk waardoor niet duidelijk is of deze verder heeft doorgelopen. De muur was minimaal 10 steenlagen hoog (circa 40 cm), kende twee versnijdingen en was opgebouwd uit rode bakstenen (18x8x3 cm) met kalkmortel. Deels op de muur lagen enkele plavuizen, mogelijk geven deze de locatie van een ingang aan. De toegepaste bakstenen wijzen op een datering in de 17de eeuw.

Muur S6

Op een kleine afstand verwijderd van muur S5 en haaks hierop lag het restant van een muur in OW-richting (afb. 17). Deze bestond uit één laag rood/gele bakstenen (24x11x4,5 cm) op een pakket geel zand. De grote bakstenen dateren waarschijnlijk uit de 15de eeuw, maar zijn hier vermoedelijk hergebruikt. Meest waarschijnlijk is dat de grote bakstenen zijn gebruikt als fundering van een halfsteens binnenmuur.

Afb. 16. Muur S5

Gebouw 1 dateert uit de 17de eeuw en is afgebroken vóór 1823.

Afb. 17. Muren S5 en S6.

Afb. 18. Kelder S7 met plavuizen vloer S8

4.1.3 Gebouw 2

Kelder S7, S8

Deze kelder bevond zich grotendeels buiten de contour van de bouwput en kon daardoor voor slechts een klein gedeelte worden opgegraven (afb. 18). Vastgesteld is een muur in OW-richting (S7) met ten zuiden daarvan een plavuizen vloer (S8). De west- en zuidmuur van de kelder zijn niet aangetroffen en zijn mogelijk dieper weggebroken dan de noordmuur. Muur S7 bestond uit rode en gele bakstenen van 19,5x9x4,5 cm, een formaat baksteen dat eind 16de en

begin 17de eeuw werd toegepast. Aan de binnenzijde was de muur aangesmeerd; aanwijzingen voor aanwezigheid van wandtegels ontbreken. Ongeveer 35 cm onder de bovenkant van muur S7 lag een vloer van plavuizen (13,5x13,5x3 cm) op een laagje schelpgruis (S8). Het pakket gele zand lag over de plavuizen vloer van de kelder. Dit wijst erop dat de zandlaag is opgebracht nadat de kelder buiten gebruik is gesteld.

Muur S2 en vloer S3

Deze muur (zie onder) vormde mogelijk zowel de noordmuur van gebouw 2 als de zuidmuur van gebouw 3, dus een gezamenlijke muur. Ten zuiden van de muur lagen brokken plavuizen (o.a. ongeglazuurde plavuizen van 16x616 cm) met daaronder iets schelpgruis. Dit is het restant van een vloer (S3). Ook deze vloer werd afgedekt door een pakket gele zand.

Op de kadasterkaart van 1823 staat een klein gebouw (pakhuis) getekend, maar de kelder kan hier niet bij hebben behoord aangezien deze buiten de contour van dat gebouw valt.

Afb. 19. Muur S2

4.1.4 Gebouw 3

Muur S2

Deze muur in OW-richting is hierboven reeds genoemd. De muur is aangetroffen over een lengte van 1,60 meter en liep verder door buiten de oostelijke grens van de bouwput (afb. 19). De muur bestond uit minimaal negen lagen rode bakstenen (16,5x8x4 cm) met kalkmortel. Dit formaat baksteen dateert uit de 17de eeuw. Opmerkelijk is dat het vervolg van de muur richting het westen niet is gevonden, wat kan inhouden dat deze daar minder diep was gefundeerd. Te denken valt in dat geval aan een schoorsteenfundering, maar schouwswangen, een haardplaats of andere aanwijzingen voor de aanwezigheid van een schoorsteen ontbreken.

Aan de noordkant van de muur bevonden zich enkele gele bakstenen op hun kant. Dit is het restant van een bakstenen goot langs de muur. In plavuizen vloeren waren langs de muren vaak kleine goten opgenomen.

Spoor S1

Op een afstand van ongeveer 6 meter van muur S2 is een klein spoor van enkele losse rode en gele bakstenen aangetroffen (S1, afb. 20). Hoewel dit spoor geen duidelijke structuur vertoont, hangt deze vermoedelijk wel samen met een fundering. Precies op die plek bevond zich namelijk volgens de kadasterkaart uit 1823 de noordmuur van een gebouw.

Afb. 20. Spoor S1

Vloer S4

Op een niveau van ongeveer 70 cm onder maaiveld is het restant van vermoedelijk een vloer aangetroffen (afb. 21). Het spoor bestond uit een laag rood/gele bakstenen (19x9x4,5 cm) met aansluitend een rommelig spoor van twee lagen bakstenen en ook een natuurstenen plavuiz (24x24 cm). Rondom het spoor is veel puin gevonden, waaronder plavuizen van diverse formaten (11x11x2 cm, 15x15x2,5 cm en 16x16x2,5 cm) en met diverse soorten glazuur. Ook dit spoor werd afgedekt door een pakket geel zand.

Afb. 21. Vloer S4

4.1.5 Gebouw 4

Van gebouw 4, geheel aan de noordkant van het terrein, zijn geen sporen aangetroffen. In de sleuf voor de vorstrand is vastgesteld dat zich op een niveau van 80 cm onder maaiveld een laag schelpgruis bevindt (ca. 10 cm) met daarop brokken plavuizen. Daar weer onder ligt geel zand. We moeten hier te maken hebben met een vloer van een gebouw, waarschijnlijk uit de 17de eeuw.

4.2 Keramiek (W. Stellingwerf)

Het keramisch vondstmateriaal is gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor keramiek en glas uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, beter bekend als het 'Deventer-systeem'. In dit systeem worden de scherven gedetermineerd op keramieksoort, vorm en typecode. Daarnaast zijn de scherven geteld, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen randscherven en overige scherven. Bovendien is het minimum aantal exemplaren (MAE) op basis van de verzamelde keramiekfragmenten vastgesteld.

De graafwerkzaamheden in de tuin bracht een aantal bijzondere objecten van keramiek uit de 17de tot en met de 19de eeuw aan het licht. De meeste scherven kunnen tussen 1750-1900 gedateerd worden. Er is onderscheid te maken in grove gebruikskeramiek voor in de keuken en in de kelder en verfijnd serviesgoed voor op de dinertafel of in de salon. Daarnaast zijn veertien pijpenkoppen met een ovale ketel op te merken. Het merendeel van de verzamelde tabakspijpen dateert tussen 1775 en 1850 en is afkomstig uit Gouda.

De grove gebruikskeramiek bestaat uit fragmenten van kannen en mineraalwaterflessen van Duits steengoed en met name kookgerei en bloempotten van roodbakkend en witbakkend aardewerk. De meeste producten van roodbakkend aardewerk komen uit Bergen op Zoom en Friesland. Typisch Brabants is een cilindrische grape met kraagrand en dekselgeul (r-gra-12).¹⁰ Karakteristieke Friese producten uit de 18de en 19de eeuw zijn een pap- of soepkop (r-kop-4) en een pispot (r-pis-16) versierd met respectievelijk s'jes en tulpmotieven van witte kleislib (afb. 22).¹¹ Naast diverse steden in Friesland en Brabant was Gouda ook een

Afb. 22. Pispot (01-C01) en kop (01-C02) van roodbakkend aardewerk uit Friesland

belangrijk productiecentrum van gebruiksaardewerk in de late 18de en 19de eeuw. Een deel van het roodbakkend en witbakkend aardewerk is als Gouds te bestempelen. Een laatste interessante categorie kookgerei betreft de kachelpannen van zogenaamde Frankfurter waar (r-kap-1, r-kap-2). Dit beige-kleurige materiaal kwam rond het midden van de 18de eeuw op de Nederlandse markt en was van oorsprong afkomstig uit het gebied onder Frankfurt. De kachelpannen met platte bodem waren ideaal voor op het fornuis dat in toenemende mate in de Nederlandse keukens zijn intrede deed. Vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw werd het massaal geïmiteerd in met name Gouda en Bergen op Zoom. Na 1800 gingen ook andere Nederlandse pottenbakkerscentra zich op de productie van Frankfurter waar richten.¹² De

¹⁰ V1-C03.

¹¹ V1-C01, V1-C02.

¹² Van der Meulen & Smeele 2012, 125-131.

aanwezigheid van verscheidene fragmenten van dit type kookwaar tussen de vondsten zou kunnen duiden op het gebruik van een fornuis in de keuken van het pand aan Gouw 7.

De verfijnde tafelwaar is onder te verdelen in tinglazuuraardewerk (majolica en faience), porselein en industriële keramiek. Van het tinglazuuraardewerk zijn slechts kleine fragmenten gevonden. Daartussen zijn vooral borden van majolica (MAE = 4) en faience (MAE = 4) te herkennen. Een scherv van een 17de-eeuwse vaas van faience is wel opmerkelijk.

Bijzonder is het in verhouding grote aantal fragmenten van Chinees porselein (MAE = 16). Drie borden behoren tot het kraakporselein en zijn in de eerste helft van de 17de eeuw te dateren. Ze zijn voorzien van een karakteristieke beschildering in blauw met een figuur in een landschap op de spiegel en vruchten en boeddhistische symbolen binnen panelen op de vlag (afb. 23).¹³ Een van de fragmenten is voorzien van een decoratie die minder vaak voorkomt en ook wel als overgangsporselein (1635-1655) wordt aangeduid.¹⁴ Twee kopjes en een fragment van een meerhoekige vaas of kom zijn fijn beschilderd met blauwe florale motieven of Chinese landschapjes (afb. 25).¹⁵ Het zijn typische producten uit de Kangxi-periode, rond 1700. Een andere opmerkelijke vondst is een fragment van een vierkant porseleinen deksel van een doosje, beschilderd met blauwe bladmotieven en meanders, waarschijnlijk dateert dit product ook uit de vroege 18de eeuw (afb. 27).¹⁶ De meeste andere vondsten van Chinees porselein zijn rond het midden van de 18de eeuw te dateren. Ze zijn veelal beschilderd met wat grovere blauwe florale motieven. Eén dinerbord (p-bor-5) is in een tamelijk complete staat aangetroffen. Het decor van blauwe bloemvazen met chrysanten op de spiegel

Afb. 23. Scherven van borden van kraakporselein (07-C01, 04-C01).

Afb. 24. Voorbeeld van een kunsthistorisch overgeleverd bord van overgangsporselein, 1635-1655.

13 V7-C01.

14 V4-C01

15 V1-C08.

16 V1-C07.

Afb. 25. Scherven van een doosje en een meerkantige kom van porselein (01-C01, 01-C08).

Afb. 26. Scherf van een kom van Imari-porselein met overglazuurbeschildering in rood en goud (01-C06).

en florale motieven en servetwerk op vlag vertoont grote overeenkomsten met vondsten uit het in 1745 gezonken schip de Götheborg van de Zweedse Oost-Indische compagnie en het in 1752 gezonken Nederlandse VOC-schip de Geldermalsen.¹⁷ Naast het algemene blauw beschilderde porselein kunnen nog een aantal exclusievere stukken uit de 18de eeuw worden opgemerkt. Het gaat om een vaasje en een kop (p-kop-4) van Imari-porselein, herkenbaar aan de toevoeging van

overglazuur-beschildering in rood en goud aan de onderglazuur blauwe decors (afb. 26)¹⁸ en een bord van polychroom *Famille rose* porselein met karakteristieke overglazuur geschilderde roze pioenrozen met groene bladeren. Het kan worden aangenomen dat een deel van het Chinees porselein, zeker het kraakporselein, als antiek in de latere 18de of de 19de eeuw is weggegooid.

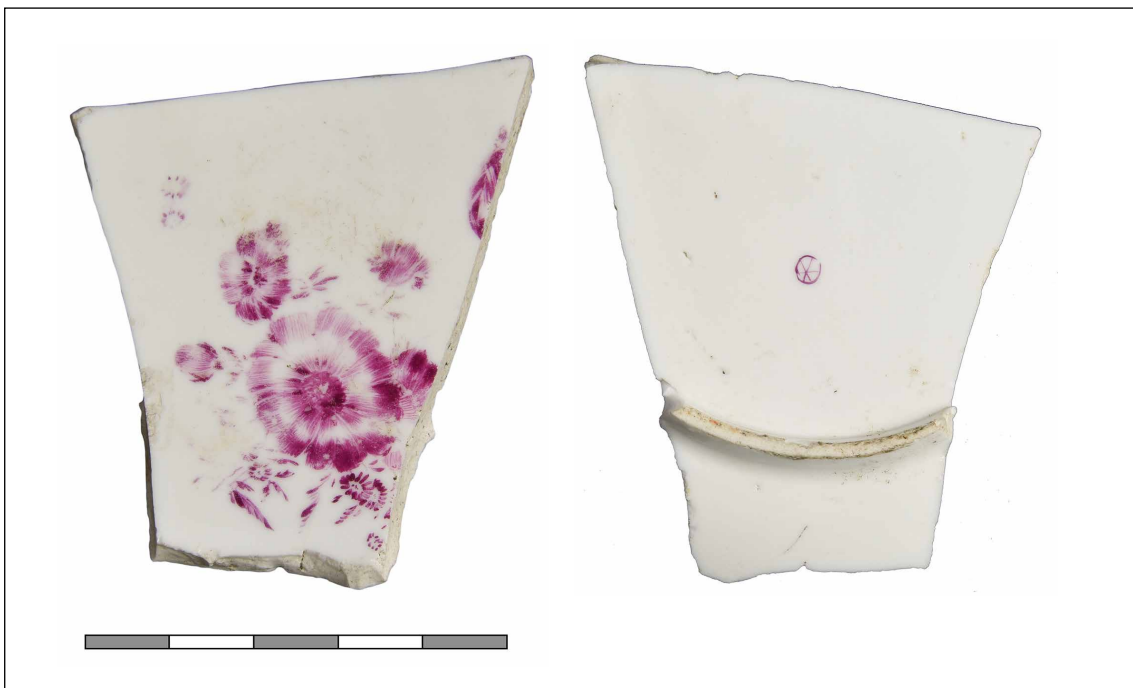
Afb. 27. Grotendeels compleet bord van porselein, 18de eeuw (01-C05)

¹⁷ Wästfelt, Gyllensvärd & Weibull 1990, 162-173; Jörg 1986, 74-75.

¹⁸ V1-C06.

Afb. 28. Bord van porselein met zwiebelmuster-drukdecor, vervaardigd bij MOSA in Maastricht rond 1900 (05-C01).

Afb. 29. Scherf van een schotel van porselein, vervaardigd in Höchst (Duitsland), 1753-1796.

Aan het begin van de 18de eeuw kwam ook in het Duitse Meissen een geslaagde productie van porselein op gang. Na het midden van de 18de eeuw breidde de productie van porselein zich snel uit over Europa. Het zou echter nog een eeuw duren voordat porselein ook algemener beschikbaar werd voor de lagere klassen van de Nederlandse samenleving. De verschijning van Europees porselein in archeologische contexten die voor 1800 dateren, is daarom tamelijk zeldzaam. Het meeste uit Europa afkomstige porselein dat in de tuin van Gouw 7 is aangetroffen, dateert uit de late 19de of vroege 20ste eeuw. Eén bord (ep-bor-2) is voor een

groot deel bewaard gebleven (afb. 28).¹⁹ Het object is versierd met een onderglazuur blauw *Zwiebelmuster* drukdecor. Een geschilderd merk op de bodem, dat bestaat uit een R binnen een ruit, maakt duidelijk dat dit bord een product is van de Maastrichtse porseleinfabriek MOSA. Het merk is officieel geregistreerd op 9 januari 1901, maar Polling vermoedt dat het sinds 1895 al in gebruik was.²⁰ Erg bijzonder is de vondst van een product van Duits porselein dat minstens een eeuw ouder is. Het betreft een scherf van een schotel (ep-bor-1) die zeer fijn in overglazuur is beschilderd met roze bloemen. Een merk aan de bodem in de vorm van een wiel verraad de herkomst van het object (afb. 29).²¹ De schotel is gemaakt in de porseleinfabriek van Höchst tussen 1753 en 1796.²² Dergelijk porselein was destijds enkel betaalbaar door de top van de samenleving. Een vondst van dit kaliber is daarom goed te relateren aan de welgestelde bewoners van het herenhuis aan Gouw 7 (afb. 30).

Afb. 30. Pasteltekening van een rijke familie (Lopez Suasso) aan de thee, door Rienk Jelgerhuis in 1793 (Amsterdam Museum inv.nr. TA 486).

Tot slot bevatte de afval laag ook veel industriële keramiek uit de tweede helft van de 18de tot en met de late 19de eeuw. Tussen 1740 en 1850 neemt de productie van verfijnd serviesgoed een grote vlucht met de opkomst van de Industriële Revolutie in Engeland. Onder invloed van de vele technische ontwikkelingen ontstaan nieuwe bakselsoorten en decoratiemethoden. Keramiek wordt in mallen geperst of gegoten, het gebruik van drukdecors doet zijn intrede en de draaibank wordt toegepast om plastische versiering aan te brengen. De grote diversiteit aan industriële keramieksoorten is eveneens op te merken tussen het vondstmateriaal uit de tuin van Gouw 7. Het vroegste uit Engeland afkomstige industriële product dat is aangetroffen betreft een kom van Worcester porselein versierd met een onderglazuur blauw drukdecor dat

19 V5-C01.

20 Polling 1989, 100, beeldmerk 620.

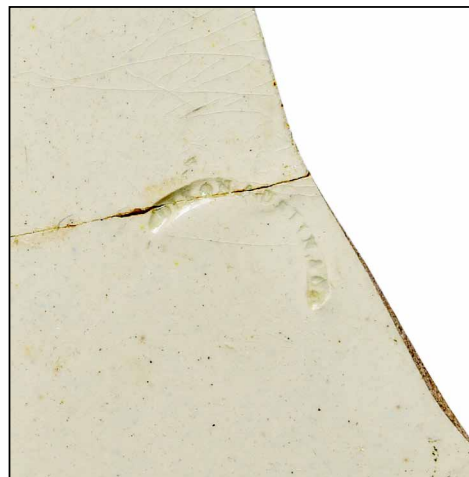
21 V1-C04.

22 Bluhme 2019.

Afb. 31. Links: kom van Worcester-porselein, 1760-1780 (01-C09); rechts: schotel van pearlware, 1810-1820 (05-C02).

wordt aangeduid als het *Fence pattern* (afb. 31).²³ Deze versiering wordt gekenmerkt door een zigzaggend hek omgeven door bloemen in een Chinees geïnspireerd landschap. De kom is tussen 1760 en 1780 te dateren. Het Worcester porselein is het eerste type keramiek dat door middel van de druktechniek, het zogenaamde *transfer-printing*, voorzien werd van decoraties. Deze efficiënte versieringsmethode is rond 1755 geïntroduceerd.²⁴ Het meest lucratieve product dat de Engelse keramiekindustrie heeft voortgebracht, is *creamware*, gekenmerkt door een kalkwit baksel met gelijk loodglazuur. De beroemde Engelse ondernemer Josiah Wedgwood perfectioneerde het rond 1760 en het bleef populair tot circa 1830. *Creamware* is ook een algemeen voorkomende categorie industrieel wit aardewerk tussen de vondsten van de opgraving (MAE = 12). Twee fragmenten van borden dragen merken aan de bodem. Op één scherf is het merk Dixon, Austin & Co te lezen (afb. 32).²⁵ Deze fabriek opereerde onder die naam tussen 1818-1839 in Sunderland, gelegen aan de noordoostkust van Engeland.²⁶ Op het andere fragment is enkel "Co" te lezen, mogelijk gaat het om *Moore & Co*, eveneens een fabriek uit Sunderland. Om beter te kunnen concurreren met het Chinees porselein werd rond 1775 in Staffordshire *pearlware* ontwikkeld. Het baksel wijkt niet af van het *creamware*, maar aan het loodglazuur is kobaltoxide toegevoegd. Van *pearlware* is een grotendeels complete schotel

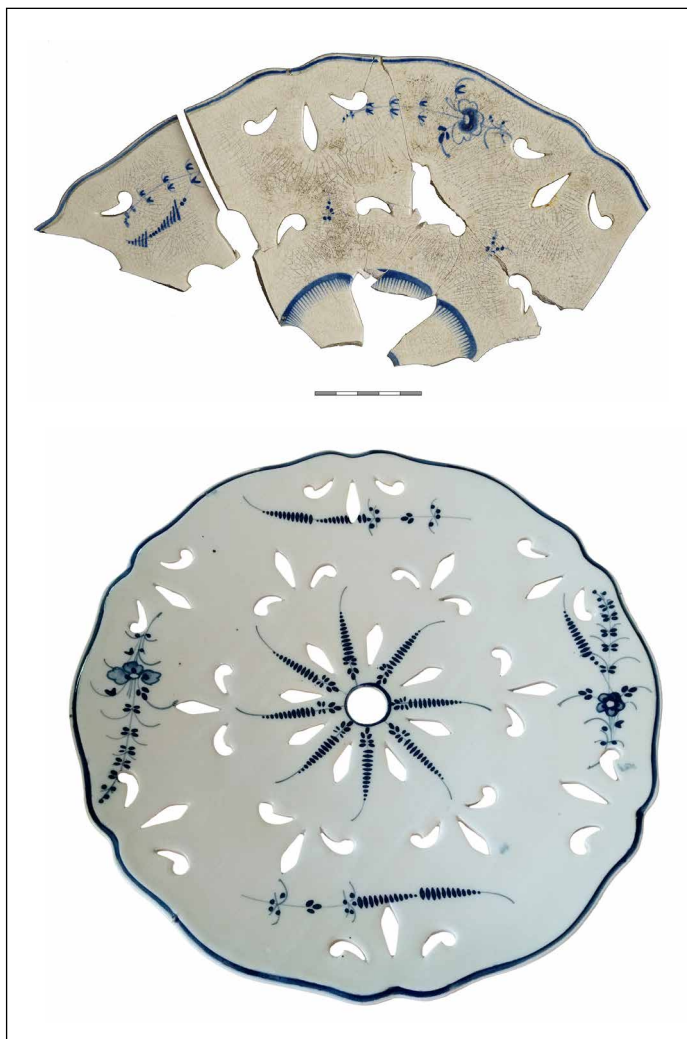
Afb. 32. Blindmerk Dixon, Austin & Co op de onderzijde van een bord, 1818-1839 (01-C13).

23 V1-C09.
24 Sandon 1989, 47.
25 V1-C13.
26 Smith 2019.

(iw-bor-3) uit de periode 1810-1820 gevonden (afb. 31).²⁷ De schotel is versierd met een onderglazuur blauw drukdecor van schaapherders, in Engeland bekend als het "*Piping shepherd pattern*".

De ontwikkeling van industriële keramiek stond ook op het Europees continent niet stil. Vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw kwam onder andere in Frankrijk, België en Luxemburg een productie van industrieel wit aardewerk, bekend als *faïence fine*, op gang. In Delft werden ook pogingen ondernomen, maar de Maastrichtse ondernemer Petrus Regout was de eerste Nederlandse fabrikant die vanaf 1836 succesvol de kwaliteit van het Britse serviesgoed kon evenaren. Opvallend is de vondst van een groot fragment van een lekschaal van *faïence fine* die op basis van uit overlevering bewaarde stukken aan de aardewerkfabriek van Joseph Pierre Boch in Septfontaines, Luxemburg is toe te kennen

(afb. 33).²⁸ De toegepaste versiering op dit bijzondere stuk uit de periode circa 1780-1810 bestaat uit een blauw geschilderd floraal decor dat "*La Brindille*" wordt genoemd. Minimaal twee voorwerpen van industrieel wit aardewerk zijn aan de Maastrichtse aardewerkfabriek van Petrus Regout te koppelen. Ze zijn een eeuw jonger dan de lekschaal uit Septfontaines. Het gaat om een bord (iw-bor-2) en een kom (iw-kom-4) van witgoed uit de jaren '80 van de 19de eeuw. Het bord draagt een beeldmerk in de vorm van een ovaal rond de tekst "*P. REGOUT MAASTRICHT Ao 1836*". Dit type merk was tussen 1878 en 1885 in gebruik.²⁹ De productie van de kom is op het jaar nauwkeurig te dateren vanwege de toepassing van een onderbreking in de omkadering van het merk op de bodem (afb. 34).³⁰ Het gaat om het Sphinx-merk met daaronder de tekst "*P. REGOUT & Co / MAASTRICHT*" dat in 1883 is geregistreerd. Met een breuk in de omkadering onder de tweede letter "A" van Maastricht kan worden vastgesteld dat het product in 1885 is vervaardigd.³¹

Afb. 33. Boven: scherf van een lekschaal van industrieel wit aardewerk (01-C12), onder: kunsthistorisch overgeleverde lekschaal van de aardewerkfabriek van Joseph Pierre Boch in Septfontaines, Luxemburg, ca 1780-1810 (particuliere collectie).

27 V5-C02.

28 V1-C12.

29 Polling 1989, 22-23, beeldmerk 60B of 61.

30 V7-C03.

31 *Ibid.* 10, 26-27, beeldmerk 70.

Afb. 34 Kom van industrieel wit aardewerk, gemaakt door de firma Regout in Maastricht in 1885 (07-C03).

Afb. 35. Randscherf van een kop van *dipped ware*, 1780-1800 (01-C11) en een randscherf van een grote kom van *caneware*, 1790-1810 (01-C10).

Tot slot kan nog een tweetal afwijkende producten van industriële keramiek worden opgemerkt. Het gaat om een scherf van een kopje van een geelgekleurd baksel (ik-kop-1), versierd met parelranden langs de bodem en de rand met een band gemarmerd slib daartussen (afb. 35).³² Dit type aardewerk, afkomstig uit Engeland, is te dateren in de laatste twee decennia van de 18de eeuw en werd door de Engelse pottenbakkers aangeduid als *dipped ware*.³³ Een andere gelige industriële keramieksoort van een harder baksel is *caneware*. Van deze categorie is een randscherf van een bloempot uit de periode 1790-1810 gevonden. Het object is versierd met een parelrand en met de draaibank aangebrachte verticale canelures met zwarte

32 V1-C11.

33 Rickard & Carpentier 2004.

engobe (afb. 35).³⁴ *Dipped ware* en *caneware* in het bijzonder zijn wederom tamelijk exclusieve keramieksoorten die niet vaak bij archeologisch onderzoek worden gevonden. Een wat jonger type industrieel aardewerk betreft het zogenaamde *Rockingham ware*, herkenbaar aan een bruin gevlekte engobe bedekt met een sterk glanzend loodglazuur. *Rockingham ware* ontstond in Engeland rond het midden van de 19de eeuw en werd later ook door Regout in Maastricht gekopieerd.³⁵ Een theepotdeksel (iw-dek-9) uit de tuin van Gouw 7 behoort tot deze categorie (afb. 36).³⁶

Afb. 36. Deksel van een theepot van industrieel aardewerk, gemaakt door Regout in Maastricht (07-C02).

4.3 Bouwkeramiek (C. Schrickx)

Kaarsnis

Onder de scherven van wandtegels bevindt zich één opvallend exemplaar, namelijk een deel van de randtegels van een kaarsnis (10-BK02, afb. 37). Deze tegel heeft een breedte van 3,8 cm en een dikte van 1,5 cm. De zijkant van de tegel is beschilderd met een eenvoudig patroon. Aan het decor op de tegel is te zien dat deze heeft behoord bij een kaarsnis met tegels die waren beschilderd met gekartelde ruiten met daarin een tulp of kievitsbloem en lelies in de hoeken. Dit decor wordt in de volksmond ook wel 'postzegeltegels' genoemd. Kaarsnissen met speciaal daarvoor gebakken tegels zijn een typisch Westfries fenomeen. Enkele jaren geleden is aangetoond dat deze in Hoorn zijn vervaardigd bij de plateelbakkerij aan de Wortelvesten (nu Gedempte Turfhaven) die tussen 1615 en circa 1650 heeft bestaan.³⁷ Mogelijk zijn deze kaarsnissen ook door andere plateelbakkerijen gemaakt, maar vooralsnog blijkt dat nergens uit. De vondsten van nistegels zijn gepoogd in kaart te brengen en hieruit blijkt dat de meeste vondsten uit Hoorn komen. Daarnaast zijn vondsten uit Enkhuizen en uit de dorpen in oostelijk West-Friesland bekend. Incidenteel worden vondsten elders in Noord-Holland gedaan. Deze verspreiding lijkt de productie in Hoorn te bevestigen. Overigens zijn buiten Noord-Holland wel nislvloertegels bekend. Deze zijn onder andere in Utrecht vervaardigd. Er zijn geen aanwijzingen dat daar ook nisrandtegels en geschulpte nistoptegels zijn gemaakt.

Afb. 37. Randtegels van een kaarsnis, met beschilderde zijkant (10-BK01).

De nisrandtegels die hier is gevonden, zal zeker afkomstig zijn van de plateelbakkerij die op een

³⁴ V1-C10.

³⁵ www.jefpat.org/diagnostic/Post-Colonial%20Ceramics/Less%20Commonly%20Found/Rockingham/index-Rockingham.

³⁶ V7-C02.

³⁷ Schrickx 2016.

steenworp afstand stond. In het Westfries Museum bevindt zich een gereconstrueerde kaasn timer met geschulpte nistoptegels met identiek decor. Deze zijn gevonden bij werkzaamheden in het Pietershof.

Kwadraattegel

Bijzonder is de vondst van een nagenoeg complete kwadraattegel met springende beer en uitgespaarde hoeken met ingesloten palmetten (05-BK01, afb. 38). Veelkleurig beschilderde kwadraattegels met dierfiguren komen zo nu en dan in Hoorn voor. Een zeer fraai exemplaar met afbeelding van een eenhoorn is gevonden bij een opgraving op het buurperceel in 2006. De meeste kwadraattegels die in Hoorn en in de regio worden gevonden, dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw. Of ze ook in Hoorn werden vervaardigd, valt vooralsnog niet aan te tonen. Er is geen productieafval bekend en ze zijn niet als kaarsnister tegels bekend (wat een indirecte aanwijzing is). Wel werden hier kwadraattegels met bloempot gemaakt, voorzien van uitgespaarde hoeken zonder palmet.

Het hier gevonden exemplaar heeft een iets groter formaat (13,6 cm) en is ook dikker (19 mm) dan de 17de eeuwse exemplaren. De tegel dateert tussen circa 1570 en 1600 en is dus zeker niet in Hoorn gemaakt. Dit soort vroege kwadraattegels wordt incidenteel gevonden, zoals bij een waarneming aan de Italiaanse Zeedijk in 2001. Op de daar opgegraven tegels zijn een zittende hond, een springende hond, een springend varken, een schidpad en een kikker afgebeeld.³⁸ Uit productieafval blijkt dat deze tegels tussen 1570 en 1600 in Antwerpen

Afb. 38. Kwadraattegel met springende beer, 1570-1600 (05-BK01).

38 Ongepubliceerd.

Afb. 39. Wandtegel met ornamentdecor (05-BK02) en wandtegel met ram en accoladevormige omlijsting (10-BK02).

zijn gemaakt, maar onbekend is of deze tegels ook werden geëxporteerd. Majolicabakkers uit Antwerpen emigreerden naar diverse Hollandse steden en zetten daar de productie in Antwerpse traditie voort. Het is dus mogelijk dat de tegels in een Zeeuwse (Middelburg) of Hollandse stad zijn gemaakt.

Bij de overige tegels kunnen een paar exemplaren worden vermeld. Onder de 17de-eeuwse tegels bevindt zich een ornamenttegel met blauw decor (05-BK02, afb. 39). Tegels met dit decor worden vaker in Hoorn gevonden en er is ook een nisrandtegel bekend.³⁹ Aannemelijk is dat deze tegel in Hoorn is vervaardigd.

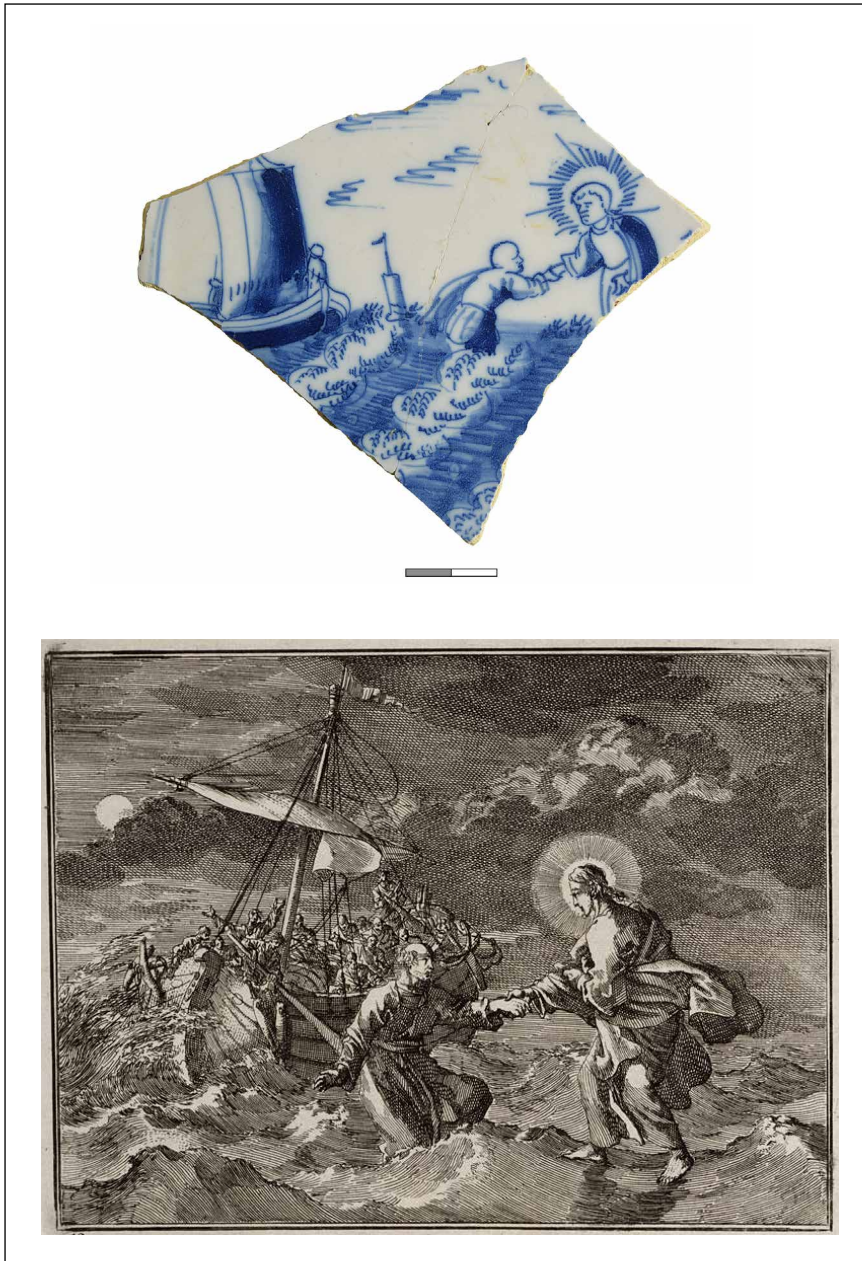
Een andere tegel is beschilderd met accoladevormige omlijsting met meanders in de hoeken en centraal een veelkleurig geschilderde ram op een grondje (10-BK02, afb. 39). Tegels met deze omlijsting zijn zeker in Hoorn gemaakt. Of dat ook voor deze tegel geldt, valt niet zeker te zeggen.

Bijbeltegel

Een laatste tegel die interessant is om te vermelden, is beschilderd met een Bijbelse voorstelling (10-BK03, afb. 40). De tegel is niet compleet, maar de voorstelling is wel te achterhalen. We zien hier het Bijbelverhaal 'Jezus, gaande over de zee van Galilea, redt Petrus' (Matt. 14:28-31) afgebeeld. Jezus zond volgens dit verhaal na de wonderbare spijziging zijn leerlingen met een boot naar de overkant van het meer van Galilea en bleef zelf achter om in eenzaamheid te bidden. 's Nachts liep hij over het water naar hen toe. De leerlingen zagen hem en Petrus liep naar hem toe, maar raakte bevreesd door de wind en begon te zinken. Jezus redde hem en zei 'kleingelovige, waarom zijt gij gaan twijfelen'. Tegels met deze voorstelling zijn bekend.⁴⁰ De hier gevonden tegel dateert uit de 18de eeuw en is fraai gedetailleerd geschilderd en hoorde tot het duurdere segment tegels. De voorstelling is direct of indirect gebaseerd op een Bijbelprent

³⁹ Schrickx 2016, 89.

⁴⁰ Pluis 1994, 488-490.

Afb. 40. Fragment van een wandtegel met Bijbelse voorstelling 'Jezus, gaande over de zee van Galilea, redt Petrus' (10-BK03). Onder: gravure van Jan Luyken uit 1712.

van Nicolaas Visscher of Jan Luyken. Het is verleidelijk de Bijbeltegel in verband te brengen met de schuilkerk, maar uit vondsten op andere locaties blijkt dat deze tegels ook in woonhuizen of boerderijen werden toegepast als vrome en educatieve decoratie.

4.4 Glazen voorwerpen (C. Schrickx)

Een leuke vondst is een glazen fles die grotendeels kon worden gereconstrueerd (afb. 41). De fles heeft een model dat wel als 'paardenhoef' wordt omschreven; de vorm kwam voort uit de fles met bolle buik (de 'kattenkop'). De overgang van de hals naar de buik is bij de 'paardenhoef' vloeiend en de grootste breedte van de fles is geheel onderaan. Dit model werd in talloze plaatsen in Nederland in de 18de eeuw en vroege 19de eeuw vervaardigd. Hoewel de productie enorm moet zijn geweest, zijn complete exemplaren als bodemvondst tamelijk zeldzaam.

Afb. 41. Glazen fles, model 'paardenhoef', 1750-1825 (01-G01).

Afb. 42. Vingerring met de zetting voor een steentje (01-M01).

4.5 Metalen voorwerpen (C. Schrickx)

Vingerring

Een eenvoudige vingerring van messing met een zetting voor een steentje van waarschijnlijk glas is de goedkope versie van een gouden ring (01-M01, afb. 42). De kleine diameter (16 mm) wijst erop dat het om een kinderring gaat. Het voorwerp dateert vermoedelijk uit de 18de eeuw.

Zilveren heft

De meest fraaie metaalvondst is een zilveren heft van een mes (02-M01, afb. 43). Het ijzeren lemmet is verdwenen. Het heft is versierd met allegorische vrouwen figuren en wordt bekroond door een hondje. Recent is een publicatie verschenen over Schager messen.⁴¹ Schagen kende van oudsher veel messenmakers. Vanaf ongeveer 1642 werd als merk een bootshaak met halve maan verplicht gesteld, waardoor vanaf die tijd de Schager messen goed te herkennen zijn. Waarschijnlijk werden de messen in andere plaatsen, zoals in Hoorn, van heften voorzien. In de catalogus in de publicatie over de Schager messen staan diverse messen met vergelijkbare heften als die hier is opgegraven (afb. 43). Enkele exemplaren zijn voorzien van het zilvermerk van Gerrit Reek (GR) uit Hoorn, werkzaam tussen circa 1780 en 1823. Met enige voorzichtigheid kunnen we het hier gevonden mesheft in die periode plaatsen.

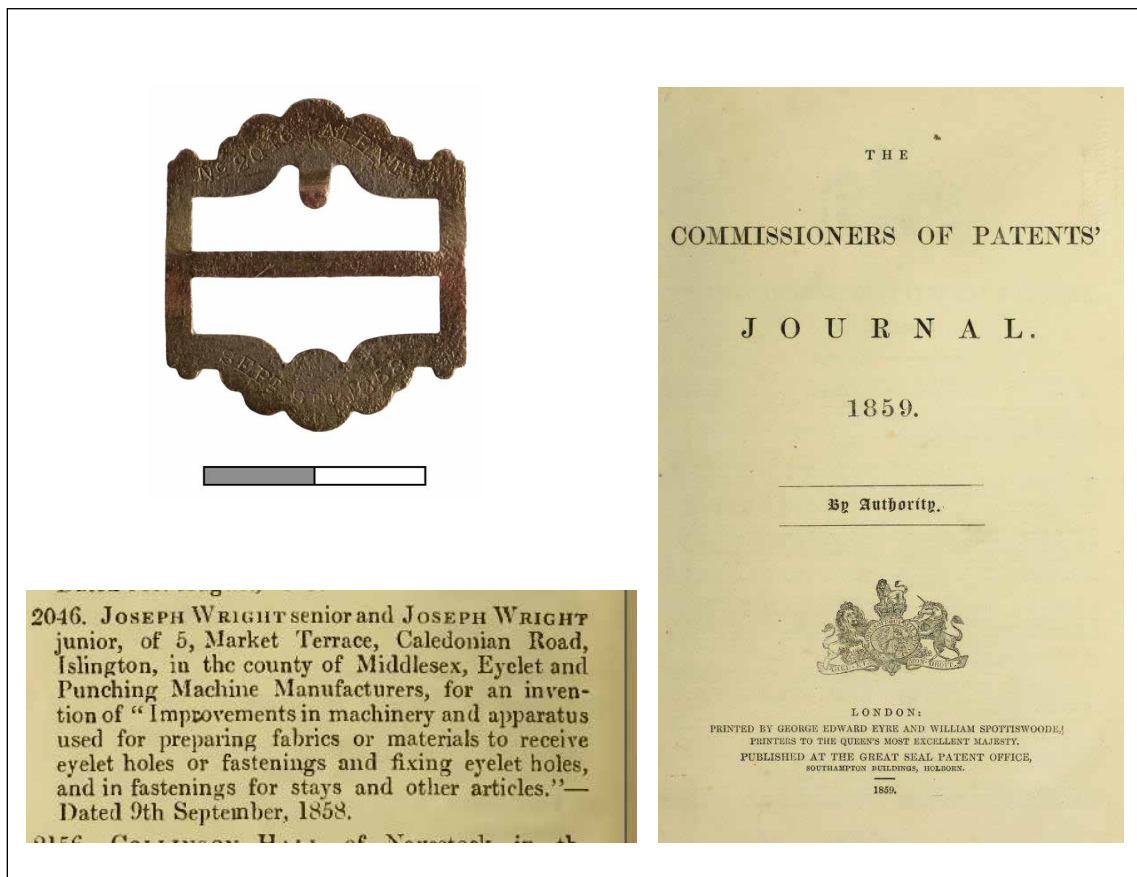
Trotseerlood

Een loden voorwerp met daarop N39 H is waarschijnlijk een trotseerlood, bestemd voor het afdekken van een spijker op een loden bekleding op een dak of dakkapel (04-M01, afb. 45.1), hoewel deze niet de gebruikelijke schildvorm heeft. De datering is onbekend.

41 Timmer 2018.

Afb. 43. Voor- en achterzijde van een zilveren mesheft (02-M01). Onder: Twee Schager messen met bijbehorende messcheden (bron: Historische Vereniging Schagen).

Afb. 44. Gesp van messing met 'No 2046 patented sept 9th 1858' (09-M01). In *The Commissioners of Patents' Journal* uit 1859 staat octrooi 2046 gepubliceerd.

Gesp

Op een van de gespen staat op de achterzijde de tekst 'No 2046 patented sept 9th 1858' (09-M01, afb. 44). De verleende patenten werden jaarlijks gepubliceerd in *The commissioners of patents' journal*. In de editie uit 1859 staat onder nummer 2046 (9 september 1858) een patent verleend aan Joseph Wright senior en Joseph Wright junior uit Islington. De gesp is waarschijnlijk met een speciale machine uit een koperplaat gestanst.

Munten en rekenpenningen

In totaal zijn negen munten en één rekenpenning gevonden. Eén van de munten is van zilver, maar deze is volledig afgesleten en niet meer leesbaar. De andere munten zijn duitjes (Kampen 1644-1671, Groninger Ommelanden 1682, Gelderland 1759, Utrecht 1785, Zeeland 1795), centen (o.a. 1820) en twee Duitse munten (3 pfennig uit Münster uit 1745 en 1 Heller uit Frankfurt uit 1820, afb. 45.5). Ze horen alle tot het gangbare kleingeld in de 17de-19de eeuw. Op de rekenpenning staat op de voorzijde een buste met de tekst GEORGE II DG REX en op de keerzijde staan vier kleine wapenschildjes met de tekst CHRIST SIG ANNERT RECH PF (afb. 45.4). De penning is gemaakt in Neurenberg (Duitsland) door Christoph Sigmund Annert tussen 1734 en 1768. Rekenpenningen werden van oorsprong gebruikt om te rekenen op een rekenbord, maar in de 18de en 19de eeuw werden ze ook als speelfiches bij bord- of kaartspellen gebruikt en tevens verzameld. De makers in Neurenberg sprongen hierop in door allerlei verschillende afbeeldingen te gebruiken.

Afb. 45. Diverse metalen voorwerpen: 1 trotseerlood (04-M01), 2+3 twee keurloden (10-M02, 12-M01), 4 rekenpenning (03-M01), 5 Heller uit 1820 (03-M02), 6 uurwijzer van een klok (05-M01), 7 leeuwte met schild (10-M01), 8 dekseltje (07-M01).

Overig

Opmerkelijk is een onderdeel van een klok, namelijk een uurwijzer van een staartklok (05-M01, afb. 45.6). De functie van een bronzen leeuwtje met hartvormig wapenschild is onbekend (10-M01, afb. 45.7). Aan de onderzijde is een gat aanwezig en het leeuwtje heeft dus op een pin gezeten. Tot slot zijn twee keurloden aanwezig (10-M02 en 12-M01, afb. 45.2 en 45.3). Op een van beide loden staat een huismerk, wat erop wijst dat het een deelbewerkslood (bijvoorbeeld de verver of voller) van lakense stof is. Op het andere loodje is een kruis met stippen in de kwadranten te herkennen; de functie is onduidelijk.

Afb. 46. De archeologische begeleiding van de aanleg van de bouwput in de tuin van Gouw 7.

5. Beantwoording onderzoeksvragen

1. Wanneer zijn voor het eerst gebouwen binnen het plangebied neergezet?

1.1 Wat was de aard van deze bebouwing?

1.2 Gaat het om woonhuizen of hadden de gebouwen een andere functie?

1.3 Welke informatie geven de aangetroffen resten over de constructie en indeling?

1.4 Wanneer zijn de huizen afgebroken?

Wanneer voor het eerst gebouwen op de locatie zijn neergezet, valt niet te zeggen aangezien de sporen van de bebouwing dieper liggen dan de aangelegde bouwput. Aannemelijk is dat deze uit de 16de eeuw dateren. De aangetroffen resten dateren vanaf de 17de eeuw en hebben behoord bij drie kleine gebouwen.

De functie van de gebouwen blijkt niet uit het onderzoek. De aanwezigheid van een voorraadkelder bij één van de gebouwen duidt op een woonfunctie. Over de constructie en indeling valt weinig zinnigs te zeggen. Het geringe formaat wijst op éénkamerwoningen.

Twee panden zijn gesloopt voor 1823 aangezien ze ontbreken op de oudste kadastrale kaart; het derde pand is gesloopt in 1842.

2. Kunnen sporen en/of vondsten in verband worden gebracht met de aanwezigheid van een schuilkerk?

Vondsten die duidelijk in verband kunnen worden gebracht met een schuilkerk zijn niet aangetroffen. Het is de vraag in hoeverre de vondsten bij een schuilkerk afwijken van die bij een woonhuis. Aan de Lutkedijk in Spanbroek is een katholieke schuilkerk opgegraven. Enkele vondsten wijzen op katholieke eigenaren, zoals een wijwaterbakje en kruisjes van rozenkransen, maar dergelijke vondsten worden ook bij andere opgravingen gedaan. In het geval van een schuilkerk van lutheranen of mennonieten ontbreken uiteraard dit soort katholieke voorwerpen. Het is dus de vraag of een schuilkerk archeologisch zichtbaar is.

3. Wat zegt het aangetroffen afval over de bewoners van dit gebied in de verschillende perioden?

Tussen de vondsten bevinden zich diverse scherven van archeologisch zeldzame stukken, zoals een schotel uit de porseleinfabriek van Höchst (1753-1796), een kom van Worcester porselein met drukdecor (1760-1780), een lekschaal van industrieel wit aardewerk uit Septfontaines in Luxemburg (1780-1810), een kopje van *dipped ware* uit Engeland (1780-1800) en een bloempot van *caneware* met een op de draaibank aangebrachte versiering uit Engeland (1790-1810). Deze voorwerpen hoorden tot het duurste segment keramiek en zien we als bodemvondst zelden. We mogen aannemen dat ze afkomstig zijn van de bewoners van Gouw 7. Mogelijk kunnen we ze toeschrijven aan Thimon Velius Baert die de eigenaar van het pand eind 18de en begin 19de eeuw was. Het is echter waarschijnlijk dat ze achterin de tuin zijn beland toen de huizen waren afgebroken en dat is pas halverwege de 19de eeuw, toen het pand inmiddels andere eigenaren kende.

Literatuur

Bruin, J. de., 2007. *Hoorn, dorp en stad. Middeleeuwse topografie en institutionele ontwikkelingen tot het begin van de 19e eeuw.*

Jörg, C.J.A., 1986. *The Geldermalsen. History and porcelain*, Groningen.

Leeuwen, J. van & M.H. Bartels, 2017. *Archeologische Quickscan Gouw 7, Hoorn, gemeente Hoorn* (adviesnr 17137).

Meulen, A., van der, P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940. En hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.

Pluis, J., 1994. *Bijbeltegels. Bijbelse voorstellingen op Nederlandse wandtegels van de 17e tot de 20e eeuw.*

Polling, A., 1989. *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen. P. Regout (De Sphinx), N. A. Bosch, Clairmont en Chainaye, Société Ceramique, Guillaume Lambert, L. Regout (Mosa), F. Regout, Alfred Regout (Rema)*, Lochem.

Renckens, 1978. *Ramen concentratie schuilkerken Hoorn* (NHD 1-4-1978 serie Hoornse Historie).

Sandon, J., 1989. *The Philips guide to English porcelain of the 18th and 19th centuries*, London.

Schricks, C.P., 2009. *Een erf tussen de Gouw en de Ramern. Archeologisch onderzoek naar een erf achter Gouw 13-17 te Hoorn*. Hoornse Archeologische Rapporten 9.

Schricks, C.P., 2016. *Productieafval van de plateelbakkerij aan de Wortelvesten. Archeologisch onderzoek op het perceel op de hoek van de Koepoortsweg en de Spoorsingel*. West-Friese Archeologische Rapporten 93.

Timmer, F., 2018. *Geene Haken als Bootshaak te slaan. Over de Schager messen en hun makers*. Schager Historische Reeks 1.

Uiterdijk, M., *Vrees niet, gij klein kuddeke! Uit de oude geschiedenis der doopsgezinde gemeente te Hoorn* (een heruitgave van de artikelen in de jaren 1913-1915 in het blad 'Ons Godsdienstig Leven' te Hoorn, van de hand van ds. M. Uiterdijk, Doopsgezind predikant te Hoorn; Hoorn 1996).

Wästfelt, B., B. Gyllensvärd & J. Weibull, *Porcelain from the East Indiaman Götheborg*, Wiken.

Internetbronnen

Bluhme, M., 2019. Höchst Porcelain (www.porcelainbiz.com/hoechst.htm, op 16-04-2019).

Rickard, J. & D. Carpentier, 2004. The Little Engine That Could: Adaptation of the Engine-Turning Lathe in the Pottery Industry. *Ceramics in America 2004* (www.chipstone.org/article.php/9/Ceramics-in-America-2001/Slip-Decoration-in-the-Age-of-Industrialization, op 16-04-2019).

Diagnostic artifacts in Maryland, 2019. Rockingham ware (www.jefpat.org/diagnostic/Post-Colonial%20Ceramics/Less%20Commonly%20Found/Rockingham/index-Rockingham, op 16-04-2019).

Smith, S., 2019. Dixon partnerships (www.matesoundthepump.com/dixon-partnerships, op 16-04-2019).

